

A Párizsi Kommün, a lehetséges alternatíva

A francia burzsoázia mindig mindent megúszott. Az 1789-es forradalom óta ők voltak, akik meggazdagodtak a virágzás periódusai alatt, míg a munkásosztály rendre elszenvedte a válságok következményeit. A Harmadik Köztársaság kikiáltása új távlatokat nyitott, és megteremtette egy irányváltás lehetőségét. III. Napóleont a sedani ütközetben elszenvedett veresége után a poroszok foglyul ejtették 1870. szeptember 4-én. A következő év januárjában, Párizs négy hónapig tartó ostromát követően Otto von Bismarck kicsikarta a francia megadást, és módja volt kemény feltételekhez kötni a fegyverszünetet. Nemzeti választásokat tartottak, és Adolphe Thiers lett a végrehajtó hatalom feje, jelentős legitimista és orleanista többség támogatásával. A fővárosban azonban, ahol a népi elégedetlenség hevesebb volt, mint másutt, radikális republikánus és szocialista erők arattak elsöprő győzelmet. A kilátás, hogy egy jobboldali kormány alakul majd, amely a meglévő társadalmi igazságtalanságokat érintetlenül hagyja, a háború terheit a leginkább rászorulókra hárítja és lépéseket tesz a város lefegyverzésére, új forradalmat robbantott ki 1871. március 18-án. Thiersnek és seregének nemigen volt más választása, mint áttenni táborhelyüket Versailles-ba.

Harc és kormányzás

A demokratikus legitimáció biztosítása érdekében a felkelők úgy határoztak, hogy nyomban szabad választást tartanak. Március 26-án a párizsiak elsöprő többsége (190 ezer szavazattal 40 ezer ellenében) jóváhagyta a felkelés indoklását, és 85-ből 70 választott képviselő deklarálta a forradalom mellé állt. A „parti des maires” – egyes kerületek korábbi vezetőiből álló csoportosulás – 15 mérsékelt képviselője azonnal lemondott, és nem vett részt a Kommün Központi Tanácsában; hamarosan csatlakozott hozzájuk négy radikális küldött.

A fennmaradó 66 tag – ezeket nem mindig könnyű besorolni, sokak kettős politikai kötődése miatt – álláspontok széles spektrumát képviselte. Volt közöttük mintegy húsz neojakobinus republikánus (így például a széles körben ismert Charles Delescluze és Félix Pyat), Auguste Blanqui egy tucat követője, az Internacionálé 17 tagja (ezek egy része Pierre-Joseph Proudhon mutualista híve, mások pedig Karl Marx köréhez tartozó kollektivisták voltak – a két irányzat gyakran szemben állt egymással) és néhány független. A Kommün legtöbb vezetője munkás volt, vagy pedig a munkásosztály elismert képviselője, 14 küldött pedig a Nemzeti Gárdából érkezett. Valójában ez utóbbi központi bizottsága ruházta rá a hatalmat a Kommünre – mint kiderült, ez a két testület közti nézeteltérések és konfliktusok hosszú sorának előjátéka volt.

Március 28-án nagyszámú választópolgár gyülekezett az Hôtel de Ville közelében, hogy megünnepelje az új képviselőtestület megalakulását, amely ekkor hivatalosan is felvette a Párizsi Kommün nevet. Habár nem maradt fenn 72 napnál tovább, a Kommün lett a 19. századi munkásmozgalom legfontosabb politikai eseménye, amely újraélesztette a hosszú hónapok megpróbáltatásaitól kimerült lakosság reményeit. Bizottságok és csoportok sokasága jött létre a népi negyedekben, hogy támogatást nyújtson a Kommünnek, és a nagyváros minden sarkában kezdeményezések születtek, hogy kifejezzék szolidaritásukat, és hogy megtervezzék az új világ építését. A Montmartre-negyedet elkeresztelték a „szabadság fellegvárának”. A legszélesebb körben elterjedt érzület egyike a másokkal való osztózás vágya volt. A Louise Michelhez hasonló militánsok megtestesítették az önmegtagadás szellemét – Victor Hugo róla írta, hogy „azt tette, amit a nagy lelkek tesznek [...], a megtaposottakat és az elnyomottakat dicsőítette”. De a Kommün nem egy vezetőnek vagy karizmatikus személyiségek kis csoportjának a lendületéből táplálkozott; igazi lényegét tisztán kirajzolódó kollektív dimenziója jelentette. Nők és a férfiak egyaránt önkéntesen társultak a felszabadulás közös projektjének megvalósítása céljából. Az önkormányzást nem utópiának tekintették. Számukra az önfelszabadítás alapfeladat volt.

A politikai hatalom transzformációja

A pusztító szegénység megfékezését célzó első rendkívüli intézkedések egyike a lakberek befagyasztása volt (mint mondták, „a tulaj-

donnak igazságos részt kell vállalnia az áldozatokból”), egy másik dekrétum pedig a 20 franknál kisebb értékű elzálogosított tárgyak visszaszolgáltatásáról rendelkezett. A hadügyi, pénzügyi, közbiztonsági, oktatási, megélhetési, munkaügyi és kereskedelmi, külügyi és közszolgálati területeken a minisztériumokat kilenc szakmai bizottsággal váltották fel. Valamivel később e testületek élére kineveztek egy-egy megbízottat.

Április 19-én, három nappal egy újabb választási forduló után, amelynek során 31 szinte azonnal megüresedett képviselői helyet kellett betölteni, a Kommün elfogadta a „Nyilatkozat a francia néphez” című dokumentumot, amely tartalmazta a „feltétel nélküli garanciát a személyes szabadságra, a lelkiismereti szabadságra és a munka szabadságára”, valamint „a polgároknak a közügyekbe való folyamatos beleszólására” vonatkozóan. A Párizs és Versailles közötti konfliktus, erősítette meg a kiáltvány, „nem rendezhető illuzórikus kompromisszumokkal”; a népnek joga és „kötelessége harcolni és győzni!” E szövegnél – amely a különféle politikai irányzatok közötti feszültség elkerülését célzó, némileg nagyratörő szintézise volt – még nagyobb jelentőséggel bírtak a konkrét akciók, amelyeken keresztül a kommünárok a politikai hatalom teljes átformálására törekedtek. Egy sor reform a politikai igazgatásnak nem csupán a módozataira, de a legbelső természetére irányult. A Kommün rendelkezett a választott képviselők visszahívhatóságáról és a képviselők ténykedése felett a kötött mandátum révén való választói kontrollról. (Habár a kötött mandátum korántsem volt elégséges a politikai képviselet összetett problémájának a rendezéséhez.) A magisztrátusokat és más közhivatalokat, amelyekre szintén vonatkozott a permanens kontroll és a visszahívhatóság, többé nem önkényesen töltötték be, hanem nyílt versengésen vagy választásokon keresztül kellett róluk dönteni. A cél egyértelműen annak megakadályozása volt, hogy a közéleti szféra professzionális politikusok terepévé változzon. A politikai döntéseket nem nagyták rá funkcionáriusok és technokraták kis csoportjaira, hanem a népnek kellett e döntéseket meghozni. A hadseregek és a rendőri szervezetek többé nem a társadalomtesttől elválasztott intézmények voltak. Az állam és az egyház elválasztását is elengedhetetlennek tekintették.

De a politikai változás víziója nem korlátozódott efféle intézkedésekre: mélyebbre ment, a gyökerekig. A hatalomnak a nép kezébe való áthelyezéséhez drasztikusan csökkenteni kellett a bürokráciát. A társadalmi szférának elsőbbséget kell élveznie a politikaival szem-

ben – ahogy azt már Henri de Saint-Simon elgondolta –, hogy a politika többé ne specializált funkció legyen, hanem egyre inkább integrálódjon a civil társadalom tevékenységébe. A társadalomtest ily módon visszavesz funkciókat, amelyek korábban az államhoz kerültek. Az osztályuralom fennálló rendszerének elsöprése nem volt elégséges: az osztályuralmat mint olyat kellett felszámolni. Mindez beteljesítette volna a Kommün vízióját a köztársaságról mint szabad és valóban demokratikus társulások egyesüléséről, amely elősegíti összes alkotóelemének emancipációját. Ez párosult volna a termelői öngazgatással.

A társadalmi reformok előtérbe helyezése

A Kommün azon az állásponton volt, hogy a társadalmi reformok még a politikai változásnál is fontosabbak. Ez volt a Kommün létezésének értelme, a Kommün saját alapító elveihez való hűségének mércéje és az a kulcsmozzanat, amely megkülönböztette az 1789-es és 1848-as korábbi forradalmaktól. A Kommün nem egy intézkedésének világos osztálykonnotációja volt. Az adósságok visszafizetésének határidejét kitölték három évre, pótlólagos kamatfizetési kötelezettség nélkül. Felfüggesztették a bérleti díjak elmaradása miatti kilakoltatásokat, és egy rendelet megengedte, hogy az üresen álló otthonokat kisajátítsák a fedél nélkül maradtak elszállásolására. Tervbe vették a munkanap lerövidítését (kilátásba helyezték a kezdeti tíz órának a jövőbeli leszálítását nyolc órára), büntetés terhe mellett megtiltották a munkásokra kivetett mondvacsinált bírságok széles körű gyakorlatát – e bírságok a munkáltatók kezében egyszerű bércsökkentő eszközként szolgáltak –, valamint tisztességes szinten megállapított minimálbért léptettek életbe. Minden lehetséges erőfeszítést megtettek az élelmiszer-ellátás javítására és az élelmiszerárak mérséklésére. A pékségekben megtiltották az éjszakai munkát, és megnyitottak több önkormányzati üzletet. Különbféle szociális intézkedésekkel segítették a lakosság sebezhetőbb csoportjait – például élelmiszerbankokat állítottak fel elhagyott nők és gyerekek számára – és vitát kezdeményeztek a törvényes és törvénytelen gyerekek közti megkülönböztetés felszámolásáról.

Valamennyi kommünár őszinte meggyőződése volt, hogy az oktatás az egyéni emancipáció és minden komoly társadalmi-politikai változás alapvető feltétele. Az iskolalátogatást a lányok és fiúk számára egyaránt ingyenessé és kötelezővé tették, a vallási szellemiségű oktatást

racionális és tudományos alapokon álló világi oktatással váltották fel. Külön e célra létrehozott bizottságok a sajtó lapjain meggyőző érveket sorakoztattak fel a nők oktatásába való beruházás mellett. Ahhoz, hogy „közszolgáltatássá” váljék, az oktatásnak egyenlő lehetőségeket kellett teremteni a „mindkét nemhez tartozó gyermekek” számára. Továbbá, hangoztatták a „faji, nemzetiségi, vallási és társadalmi hovatartozáson alapuló megkülönböztetés” tilalmának a szükségességét. Az elméleti állásfoglaláshoz sok kerületben gyakorlati kísérleti kezdeményezések párosultak, és több mint ezer munkásosztálybeli gyerek lépett be először az iskola kapuján és kapott ingyen tankönyveket.

A Kommün szocialista jellegű intézkedéseket is hozott. Deklarálta, hogy a tulajdonosaik által elhagyott műhelyeket – visszatérésük esetén kárpótlás ellenében – munkásszövetkezetek tulajdonába kell adni. A mindenki számára ingyenesen látogatható színházakat és múzeumokat kollektivizálták és a Párizsi Művészek Föderációja kezelésébe adták, amelynek elnöke a festő és fáradhatatlan militáns, Gustave Courbet volt. Mintegy háromszáz szobrász, építész, litográfus és festő (köztük Édouard Manet) vett részt ebben a testületben; a mintát követte a színészeket és operaelőadókat tömörítő Művészek Föderációja megalapítása.

E lépések megtételére megdöbbenően rövid idő, mindössze 54 nap leforgása alatt került sor, a francia–porosz háború hatásaiból még egészen magához sem tért Párizsban. A Kommün csak március 29. és május 21. között tudott érdemi munkát végezni, a Versailles támadásaival szemben folytatott, rengeteg erőfeszítést és pénzügyi forrást lekötő hősiesség ellenállás közepette. Mivel a Kommünnek nem volt kényszerítő eszköz a kezében, sok intézkedését nagyon egyenlőtlenül hajtották végre a hatalmas területű város egyes részeiben. Mégis, ezek az intézkedések a társadalom átformálására irányuló rendkívüli elszántság tanúbizonyságát adták, és kijelölték a lehetséges változás irányát.

Kollektív és feminista harc

A Kommün jóval több volt a jogalkotó testület által jóváhagyott intézkedések összességénél. Még a városi terek átrajzolását is célba vette, ahogy az a barbarizmus emlékművének és a háború visszataszító jelképének tekintett Vendôme-oszlop lerombolására vagy bizonyos egyházi épületek közösségi kézbe való adása révén véghezvitt sze-

kularizációjára vonatkozó döntésből is kiténik. Hogy a Kommün működőképes maradt, az a tömegek rendkívül intenzív részvételének és a kölcsönös segítségnyújtás megingathatatlan szellemének volt köszönhető. A tekintélyre támaszkodás elvetésében jelentős szerep jutott a szinte minden kerületben felbukkanó forradalmi kluboknak. Legalább huszonnyolc ilyen klub volt, a spontán mobilizáció egyik legragyogóbb példajaként. A minden este nyitva tartó klubok lehetőséget kínáltak a választópolgároknak arra, hogy munka után szabadon megvitassák a társadalmi és politikai helyzetet, ellenőrizték, hogy képviselőik mire jutottak megbízatásuk teljesítésében, és hogy alternatív javaslatokat tegyenek a mindennapi problémák megoldására. Horizontális társulások voltak, amelyek kedveztek egyrészt a népszuverenitás formálódásának és önkifejezésének, másrészt lehetővé tette a testvériség valódi tereinek megteremtését, ahol mindenki beszívhatta a saját sors feletti ellenőrzés mámorító levegőjét.

Ez az emancipatórikus irányultság nem hagyott teret a nemzeti alapú diszkriminációnak. A Kommünben a polgárjog kiterjedt mindenkire, aki annak fejlődésén munkálkodott, és a külföldiek ugyanazokat a jogokat élvezték, mint a franciák. Az egyenlőség alapelve egyértelműen megnyilvánult abban a prominens szerepben, amit a Kommünben aktív 3000 külföldi betöltött. Frankel Leót, az Internacionálé magyar tagját nemcsak beválasztották a Kommün Tanácsába, de munkaügyi „miniszterként” is tevékenykedett – ez a legfontosabb tisztségek egyike volt. Hasonlóképpen, a lengyel Jaroslaw Dombrowski és Walery Wroblewski tábornoki rangban kimagasló tisztségeket töltöttek be a Nemzeti Gárda vezetésében.

A nők, habár továbbra sem szavazhattak vagy kaphattak helyett a Kommün Tanácsában, alapvető szerepet játszottak a társadalmi rend bírálatában. Sok esetben áthágták a burzsoá társadalom normáit, és új indentitást vállaltak fel, szembe helyezkedve a patriarchális családi értékekkel, kiléptek az otthon magánszférájából, belefolytak a közélet szférájába. A Párizst Védő és a Sebesülteket Ápoló Nők Szövetségének, amelynek létrejötte nagyban köszönhető az Első Internacionálé tagja, Elisabeth Dmítrieff fáradhatatlan tevékenységének, központi szerep jutott a stratégiai társadalmi harcok kijelölésében. A nők elérték az engedélyes bordélyok bezárását, elnyerték a női és férfi tanárok egyenlő bérezését, megalkotva az „egyenlő munkáért egyenlő bért” jelszót, egyenlő jogokat követeltek a házasságban, és az élettársi kapcsolat elismerését, a szakszervezeteken belül szorgalmazták tisztán női tagozatok létrehozását. Amikor május közepén a katonai helyzet meg-

romlott, és Versailles Párizs kapuja előtt állt, a nők fegyvert fogtak, és saját zászlóaljat hoztak létre. Sokan közülük a barikádokon lelték halálukat. A burzsoá propaganda a legádázabb módon támadta őket, gyújtogatóknak (pétroleuses) nevezte és azzal vádolta őket, hogy lángra borították a várost az utcai harcok közepette.

Centralizálni vagy decentralizálni?

A kommünárok által létrehozni kívánt valódi demokrácia nagyratörő és nehéz vállalkozás volt. A népi szuverenitáshoz a polgárok lehető legnagyobb számban való részvételére volt szükség. Március végétől kezdve Párizsban gombamódra jöttek létre a központi bizottságok, helyi albizottságok, forradalmi klubok és katonai osztagok, amelyek kiegészítették a Kommün Tanácsa és a Nemzeti Gárda központi bizottsága már eleve bonyolult kettőshatalmi berendezkedését. Az utóbbi kezében maradt a katonai ellenőrzés, és gyakran igazi ellenhatalomként lépett fel a Tanácscsal szemben. Habár a lakosság közvetlen részvétele a demokrácia létfontosságú biztosítója volt, a sokféle hatóság egyidejű működése különösen nehezítette a döntéshozatali folyamatot, és kínosan hosszadalmassá tette a határozatok végrehajtását.

A központi hatalom és a helyi testületek viszonyának bonyolult problémája jó pár kaotikus, sőt esetenként bénító helyzetet eredményezett. A törékeny egyensúly mindenestől felborult, amikor a háborús vészhelyzetet, a Nemzeti Gárda soraiban terjedő fegyelmezetlenséget és a kormányzat fokozódó tehetetlenségét látva Jules Miot egy ötfős Közjóléti Bizottság megalakítását javasolta, Maximilien Robespierre 1793-as diktatórikus modelljét alapul véve. Az intézkedést jóváhagyták május elsején, 45 szavazattal 23 ellenében. Ez drámai hibának bizonyult, amely a vég kezdetét jelentette az újszerű politikai kísérlet számára, és a Kommünt két szembenálló blokkra hasította szét. Az egyik, neojakobinusokból és blanquistákból álló blokk a hatalom koncentrációját, és végeredményben a politikai dimenzióknak a társadalmi dimenzióval szembeni előtérbe helyezését szorgalmazta. A másik blokk, amelybe beletartozott az Internacionálé tagjainak többsége is, a társadalmi szférát fontosabbnak tekintette a politikainál. Ők úgy vélték, hogy szükség van a hatalmi ágak szétválasztására, és ragaszkodtak ahhoz, hogy a köztársaság sosem kérdőjelezheti meg a politikai szabadságot. A fáradhatatlan Eugène Varlin által koordinált

második blokk élesen ellenezte az autoriter irányba való sodródást, és nem vett részt a Közjóléti Bizottság megválasztásában. E blokk úgy vélte, a hatalom kevésszámú egyén kezében való koncentrációja egy az egyben ellentmond a Kommün alapító elveinek, mivel választott képviselők nem birtokolhatják a szuverenitást – ez utóbbi a néphez tartozik – és nincs joguk e szuverenitást valamely meghatározott területre átruházni. Május 21-én, amikor a kisebbség ismét részt vett a Kommün Tanácsa ülésén, új kísérlet történt a sorok egyesítésére. De ekkor már túl késő volt.

A Kommün mint a forradalom szinonimája

A Párizsi Kommünt brutálisan eltaposták a versailles-i seregek. A *semaine sanglante*, a május 21. és 28. között véghezvitt egyhetes vérontás során a Kommün 17–25 ezer polgárát mészároltak le. Az utolsó harcokra a Père Lachaise temető falainál került sor. A fiatal Arthur Rimbaud ekkor a francia fővárost „gyászos, szinte halott város”-ként írta le. Ez volt Franciaország történetének legvéresebb mészárlása. Mindössze hatezer kommünárnak sikerült elmenekülnie – Angliába, Belgiumba és Svájcba. A foglyul ejtettek száma 43 522 volt. Közülük 100-at halálra ítélték a katonai rögtönítélő bírósági tárgyalást követően, és további 13 500 foglyot ítélték börtönre vagy kényszermunkára, vagy deportáltak távoli vidékekre, mint Új-Kaledónia. Az odaküldött foglyok egy része szolidaritást vállalt, és együtt raboskodott az antikolonialista Mokrani-felkelés algériai vezetőivel – a felkelés a Kommünnel egy időben tört ki, és szintén a francia csapatok fojtották vérbe.

A Kommün kísértete Európa-szerte fokozta a szocialistaellenes elnyomást. A konzervatív és a liberális sajtó, szemet hunyva a Thiers-állam példátlan erőszaka felett, a legrosszabb bűnökkel vádolta meg a Kommünt, és kifejezte nagy megkönnyebbülését a „természetes rend” és a burzsoá jog helyreállítása kapcsán, továbbá megelégedettségét a „civilizációnak” az anarchia felett aratott győzelme láttán. Példásan megbüntették azokat, akik arra vetemedtek, hogy kezet emeljenek a tekintélyre és támadást intéztek az uralkodó osztály privilégiumai ellen. A nőket ismét alsóbbrendű lényekként kezelték, és a munkásokat, akik piszkos, bütykös kezükkel pimaszul kormányzati szerepre törtek, olyan helyzetbe vetették vissza, amely az uralkodó osztály szerint jobban illett hozzájuk.

És mégis, a párizsi felkelés erőt adott a munkások harcainak, és radikálisabb irányba tolta őket. A vereség után írta Eugène Pottier azt a dalt, amelyből aztán a munkásmozgalom legünnepelebb himnusza lett: „Csak összefogni hát / És nemzetközivé lesz / Holnapra a világ!” Párizs megmutatta, hogy a cél nem lehet más, mint a kapitalizmustól radikálisan különböző társadalom felépítése. Ám még ha a „cseresznyék ideje” – hogy a kommünár, Jean-Baptiste Clément híres versének címét idézzük – soha nem is tért vissza a Kommün főhősei számára, a Kommün a társadalmi-politikai változás eszméjének és gyakorlati megvalósításának megtestesítőjévé lett. Magának a forradalom eszméjének, a munkásosztály léttapasztalásának vált a szinonimájává. A *Polgárháború Franciaországban* című művében Marx azt írta, hogy a munkásosztálynak ez az élcsapata sikeresen Franciaországhoz csatolta a világ munkásságát. A Párizsi Kommün megváltoztatta a munkások tudatát és kollektív észlelését. 150 év távlatából a Kommün vörös zászlaja tovább lobog, és arra emlékeztet minket, hogy mindig van lehetséges alternatíva. *Vive la Commune!*

(Fordította: Matheika Zoltán)